Altılı platform kalıcı barışın teminatı olabilir

Türkiye ve Azerbaycan yetkililerinin son dönemlerde Ermenistan ile ilişkiler konusunda yaptıkları açıklamalar sorunların kalıcı çözüme kavuşturulması, bölgesel işbirliği ve genel olarak bölgenin geleceği açısından umut verici. Tabii ki, eğer Ermenistan kendisine de zarar veren saldırgan tutumundan vazgeçerek yapıcı bir tutum sergilemeye başlarsa…

Son açıklamalar

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Karabağ zaferi dolayısıyla düzenlenen askeri törene katılmak üzere gerçekleştirdiği son Bakü ziyareti sırasında hem Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ile birlikte düzenlediği basın toplantısında hem de askeri törende yaptığı konuşmada Ermenistan ile ilişkiler konusunda önemli açıklamalar yaptı.[1] Cumhurbaşkanı Erdoğan bölgede oluşması arzu edilen altılı platformun herkesin kazanacağı bir girişim olduğunu, Ermenistan'ın da bu sürece katılarak olumlu adımlar atmasının Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde yeni bir sayfa açabileceğini ifade etti. Türkiye'nin asla kapılarını Ermenistan'a kapatma derdi olmadığını, Ermenistan halkına kini bulunmadığını, barışın ve işbirliğinin mümkün olabileceğini, bunun için Ermenistan'ın saldırgan söylem ve politikalarından vazgeçmesi gerektiğini vurguladı.

Hatırlanacağı üzere Erdoğan 2008 yılında da Kafkas İstikrar Paktı ("Kafkas İstikrar ve İşbirliği Paltformu") önerisinde bulunmuş, Rusya, Azerbaycan ve Gürcistan'ı ziyaret ederek girişimine destek aramıştı. Ama Rusya ile Gürcistan arasındaki savaş sonrası gerginlik, Türkiye-Rusya ilişkilerinin durumu, ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerin bu girişime sıcak bakmaması ve Türkiye'nin bu günküyle kıyaslandığında bölgesel etkinliğinin daha zayıf olması nedeniyle bu girişim başarıyla sonuçlanmamıştı. Konu ilk defaysa 18 Kasım 1999'da dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından İstanbul'daki Avrupa Güvenlik ve

İşbirliği Teşkilatı (AGİT) zirvesinde ortaya atılmış ve kısa sürede arka planda kalmıştı.

Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev de ortak basın toplantısında bölgedeki üçlü işbirliği formatlarını (Türkiyə-Azərbaycan-Gürcüstan, Azərbaycan-Rusiya-İran ve Türkiyə-Rusiya-İran) örnek göstererek bu işbirliği formatlarını genel bir formata dönüştürmenin mümkünlüğünden bahsetmiştir. Ayrıca Ermenistan'ın son savaştan ders çıkarması ve geleceğe daha olumlu bakması halinde onun da bu formatta yer alabileceğini özel olarak vurgulamıştır.[2]

Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu da yaptığı açıklamalarda Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin geleceğine Azerbaycan ile birlikte karar vereceklerini, Ermenistan komşularına yönelik toprak iddialarından vazgeçerse işbirliğinin bir parçası olacağını, Ermenistan ve Ermenistan halkının burada kazançlı çıkacağını ifade etmiştir.

Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin geçmişi

Aslında Türkiye'nin bu söylemi yeni değil. Türkiye daha SSCB dağılmadan önce bölgeyle ilgili olarak Ermenistan'ı da kapsayacak şekilde işbirliği ortamının oluşturulması arzusunda olmuştur. Fakat uzun yıllardan beri Ermenistan toplumunda yerleştirilen Türkiye ve Türk düşmanlığının yanı sıra, Sovyetleri Birliğinin dağılması sırasında Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik toprak talepleri ve daha sonra işgalci saldırılar, hem bu ülkenin içerisindeki gelişmelerin hem de dış politikasının belirleyici etkeni olmuştur ve kuşkusuz, Türkiye ile ilişkiler de bu süreçten nasibini almıştır.

Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin ilk dönemlerine baktığımız zaman, Ermenistan'ın olumsuz tavırlarına rağmen Türkiye'nin ilişkileri geliştirmeye yönelik politikalarını görmekteyiz. Ermenistan Parlamentosu'nun 23 Ağustos 1990'da kabul ettiği Bağımsızlık Bildirgesi'nin 11. maddesinde, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi için "Batı Ermenistan" ifadesine yer

verilmiş, aynı zamanda sözde “Ermeni Soykırımı”nın uluslararası alanda tanınması çabaları vurgulanmıştır.[3] Ermenistan Anayasası’nın 13. maddesinin 2. paragrafında, Devlet Arması’nda Ağrı Dağı’nın da bulunduğu belirtilmektedir. Ermenistan, çeşitli dönemlerde ortaya attığı, Türkiye ile Ermenistan arasındaki sınırı belirleyen 1921 tarihli Kars ve 1920 tarihli Gümrü Antlaşmalarının yürürlükte olmadığı iddiasını son dönemlerdeki gelişmelere rağmen belirli ölçüde halen savunmaktadır.

Ermenistan’ın, Azerbaycan’a yönelik işgalci politikasının yanı sıra, daha bağımsızlık mücadelesi sırasında Türkiye’ye karşı açıkça saldırgan bir tavır içerisine girmesine rağmen, Türkiye Cumhuriyeti, Eylül 1991’de incelemelerde bulunmak üzere Kafkasya ve Türkistan (Orta Asya) ülkelerine heyetler yollarken, Ermenistan’ı da ihmal etmemiştir. 16 Aralık 1991 tarihinde Ermenistan’ın bağımsızlığını tanıyan Türkiye, bağımsızlığının ardından ekonomik güçlüklerle karşılaşan Ermenistan’a insani yardımda bulunmuştur. Türkiye, ayrıca, toprakları üzerinden Ermenistan’a insani yardım malzemesi gönderilmesine imkan tanımıştır. Ermenistan, Türkiye tarafından, 25 Haziran 1992’de kurulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’ne kurucu üye olarak davet edilmiştir. Ancak, Ermenistan’ın ısrarla sürdürdüğü çatışmacı tutum nedeniyle, Türkiye’nin Ermenistan ile diplomatik ilişki kurması mümkün olamamıştır.[4]

Bu dönemlerde zaman-zaman sözde “soykırım” iddialarını bir kenara bırakmanın ve Türkiye ile ilişki geliştirmenin gerekliliğinden bahsedenler olmuşsa da, Ermenistan genelde saldırgan siyasetini sürdürmeye devam etmiştir. Bardağı taşıran damla ise, Ermenistan’ın Azerbaycan’ın Kelbecer bölgesini işgal etmesi ve sonrasında Türkiye`ye yönelik toprak iddialarını resmi dilden ifade etmesi olmuştur. Türkiye, Nisan 1993 başlarında Azerbaycan’a yönelik işgal girişimlerini sürdüren Ermenistan’ı uyarmış, Ermenistan’ın işgalci tavrını sürdürmesi üzerine önce kara sınırını ve daha sonra hava koridorunu kapatmıştır.

İlişkilerdeki sorunların nedenleri ve Türkiye'nin koşulları

Türkiye Ermenistan ile ilişkilerini sınırları kapatma, uçak seferlerini iptal etme ve hava koridorunu kapatma şeklinde sınırlandırırken ilişkilerin geliştirilmesini şu koşullara bağlamıştır :

Ermenistan'daki "soykırım" saplantısı kalksın;
Ermenistan, Türkiye'ye yönelik toprak talebinden vazgeçsin;
Ermenistan tarafından işgal edilmiş Azerbaycan toprakları geri verilsin ve kaçkınların evlerine dönüşüne müsaade edilsin;
Azerbaycan'ın diğer bölgeleri ile Nahçıvan arasındaki koridor açılsın;

Türkiye için Ermenistan ile ilişkilerin olumsuzluğu bir hedef olmamış, bu nedenle de sonraki süreçte Türkiye, defalarca Ermenistan ile ilişkileri geliştirmek için girişimlerde bulunmuş, fakat olumlu sonuç alamamıştır. Örneğin, 1995'te Ermenistan'dan olumlu bir cevap gelir umuduyla, İstanbul-Erivan arasında uçak seferlerine imkan veren H-50 hava koridorunun açılmasına izin verilmiştir.[5] Ermenistan'ın buna karşılık attığı adımlar Türkiye'ye yönelik daha sert tepkiler şeklinde olmuştur. Ermenistan hem uluslararası kuruluşlar ve yabancı devletler nezdinde Türkiye'yi suçlamaya devam etmiş, hem de PKK terör örgütüne destek vermiştir.

Ermenistan Türkiye'ye yönelik saldırgan tavrı resmi ve qayrı-resmi düzeyde süreklilik arzetmiştir. Örneğin, Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan 6–8 Eylül 2000 tarihleri arasında New York'ta gerçekleştirilen BM Binyıl Zirvesi'nde (Milenyum Zirvesi) yaptığı konuşmasını tamamen Türkiye'yi sözde "soykırım" yapmakla ve bunu kabul etmemekle suçlamak üzerine kurmuştur.[6] Kasım 2004 içerisinde önce, Koçaryan, Avrupa Parlamentosu Başkanı Joseph Borrell'e yazdığı mektupta, Türkiye'nin "soykırımı"

tanımamasının, onun AB üyeliğine engel teşkil ettiğini vurgulamış, ardından Ermenistan Dışişleri Bakanlığı, sözde soykırımın uluslararası alanda tanınması çabalarının en üst düzeyde süreceğini açıklamıştır. 9 Aralık 2004'te Dışişleri Bakanı Vartan Oskanyan'ın AB'yi Türkiye'ye daha fazla baskı yapmaya çağırması, konuya ilişkin başka bir örnek teşkil etmiştir. Ermenistan eski Devlet Başkanı Serj Sarkisyan'ın hem başbakan olduğu sırada (örneğin, 23 Ekim 2007'de ABD ziyareti sırasında), hem devlet başkanlığı sırasında (örneğin, BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmalarda, Erivan'da düzenlenen resmi törenlerde, basına yaptığı açıklamalarda, yabancı ülkeleri ziyaretlerinde) sözde "soykırım" iddialarının tüm dünyada tanınması için çaba sarfedeceklerini açıklamıştır. Erivan'da her yıl 24 Nisan'da düzenlenen resmi törenlerde Türk bayrağının yakılmış, hatta defalarca Türk bayrağı anma töreninin gerçekleştirildiği yere serilerek törende bulunanların bayrağı ayakları altına almaları sağlanmıştır.

Protokoller süreci

Tüm bunlara rağmen, Türkiye iyi ilişkilerden yana olması sebebiyle yıllardır gizli yürüttüğü Ermenistan ile diyalog (bazı Dışişleri yetkililerinden ve bilimadamlarından oluşan ortak komisyon) çalışmalarına 2008 yılından itibaren farklı boyut kazandırmaya başlamıştır. 2008 yazından itibaren Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde hızlı gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. En önemli gelişmelerden birisi Eylül 2008'de eski Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Azerbaycan'da büyük tepkilere neden olan "futbol diplomasisi" çerçevesinde Erivan'ı ziyareti olmuştur.[7]

Bu dönemde Cumhurbaşkanı Gül'ün ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Ermenistan ile ilişkiler konusundaki tutumu nedeniyle Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde olumsuz bazı gelişmeler yaşanma ihtimali varken Başbakan Erdoğan'ın bu konudaki sıkıntıları gidermek

üzere gerçekleştirdiği Azerbaycan ziyareti ve Azerbaycan parlamentosunda yaptığı konuşma Azerbaycan'ı rahatlatmıştır.[8]

Yine de 10 Ekim 2009'da Türkiye ile Ermenistan arasında daha önce paraf edilmiş olan protokoller büyük bir törenle İsviçre'de imzalanmıştır. Fakat daha sonra protokoller konusunda olumlu bir gelişme yaşanmamış, her iki tarafta olumlu tablodan ziyade karşılıklı suçlayıcı beyanlar daha çok dikkat çekmiştir. Hatta Türkiye-Ermenistan protokolünün imzalandığı gün erken saatlerde Dışişleri Bakan Yardımcısı Şavarş Koçaryan'ın, mevcut Türkiye-Ermenistan sınırının "soykırım" sonucunda oluştuğunu öne sürmesi ve "şartlar değiştiği takdirde var olan sınırın yeniden sorgulanabileceğini" açıklaması Ermenistan'da konuya bakışın çok değişmediğinin göstergelerinden olmuştur. Bu süreçte de AK Parti Genel Başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 20 Ekim 2009 tarihinde AK Parti TBMM Grup Toplantısında yaptığı konuşmada hükümetin ve şahsının, Azerbaycan Milli Meclisinde yaptığı konuşmanın arkasında olduğunu vurgulayarak, "herkes şundan emin olsun; biz Azerbaycan bayrağını Türk bayrağı gibi, Azerbaycan topraklarını, Türkiye toprakları gibi aziz ve kutsal bildik, yine öyle biliriz. Bakü'de yatan şehitlerimiz, bunun şanlı şahitleridir" demek suretiyle Azerbaycan'a güvence vermiş ve Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde fitne peşinde olanlara fırsat vermemiştir.[9]

Ermenistan Devlet Başkanı Serj Sarkisyan, 22 Nisan 2010 tarihinde yaptığı televizyon konuşması ile Protokollerin onay sürecinin dondurulduğunu açıklamıştır. 16 Şubat 2015 tarihinde Sarkisyan'ın protokolleri Ermenistan parlamentosundan geri çektiği açıklanmıştır.

Sonraki yıllarda Türkiye Azerbaycan`ın toprak bütünlüğüne desteğini daha güçlü bir biçimde ifade etmiş, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin gelişmesi için Ermenistan`ın uluslararası hukuka uygun davranması gerektiğini vurgulamıştır.

İlişkilerin geleceği

Türkiye-Ermenistan ilişkilerindeki mevcut durumun (sınır kapılarının kapalı olmasının) sorumlusu Türkiye değildir. Yukarıda anlatıldığı üzere Türkiye Ermenistan'ın bağımsızlığını ilk tanıyan ülkelerden birisi olmasına rağmen Ermenistan'dan olumlu karşılık bulmamış, tam aksine Ermenistan'ın toprak iddiaları ve sözde soykırım iddiası suçlamalarıyla karşılaşmıştır. Türkiye aleyhtarı bu faaliyetler hem Ermenistan yetkilileri, hem Ermenistan'daki siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri, hem de Ermeni lobisi tarafından yürütülmüştür.

Sözde soykırım iddialarının ortaya çıkışını, tarihsel gelişimini, günümüzde hala nasıl baskı aracı olarak kullanılmaya çalışıldığını araştıran herkes, bölgeyle ilgili emperyalist çıkarları bulunan ülkelerin, lobinin ve Ermenistan'daki siyasal güçlerin bu konu üzerinden Ermeni toplumunu nasıl esir aldıklarını iyi bilmektedir.

Ermenistan'ın genel anlamda komşularına yönelik saldırgan politikası değişmeden ve komşularının toprak bütünlüklerine saygı göstermeden Türkiye-Ermenistan ilişkilerini geliştirme girişimlerinin başarısız olacağı açıktı ve nitekim de başarısız olmuştur. Ermenistan'ın bu yanlış politikaları sadece Türkiye ile ilişkiler konusunda değil, genel anlamda bir başarısızlık, "başarısız devlet" modeli doğurmaktadır.

İlişkilerin gelişmesi sadece Ermenistan uluslararası hukuka ve iyi komşuluk ilişkilerinin ruhuna uygun davrandığı takdirde söz konusu olabilir. Ermenistan`ın bunu yapmadan Batılı ülkelerin desteği ile Türkiye üzerinde baskı kurma girişimleri daha önce defalarca denenmiş ve sonuçsuz kalmıştır.

İlişkilerin geleceği için mutlaka Ermenistan'ın komşularına yönelik tüm toprak iddialarından vazgeçmesi, Türkiye'ye yönelik saldırgan söylemlerini terk etmesi, resmi belgelerinde Türkiye'nin toprak bütünlüğünü hiçe sayma girişimleri olarak nitelendirilebilecek ifadeleri

değiştirmesi gerekmektedir. Hiç kuşkusuz bunlar yapılınca Ermenistan da dahil olmak üzere bölge ülkeleri arasında işbirliği güçlendirile, Kafkasya bir barış, istikrar, refah bölgesine dönüştürülebilir. Aksi takdirde Türkiye ve Azerbaycan yıllardır geliştirdikleri projeleri sürdürmeye ve bunlara yenilerini eklemeye devam eder. Kaybeden ise sadece bu projelerin dışında kalarak kendisini hapseden, söylem ve adımlarıyla sadece bölge dışı güçlerin bölgedeki emperyalist politikalarına yardımcı olan Ermenistan olur.

[1] "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Azerbaycan destan yazmaya devam edecek", https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/cumhurbaskani-erdogan-azerbaycan-destan-yazmaya-devam-edecek/2071946

[2] "Azərbaycan və Türkiyə prezidentləri mətbuata birgə bəyanatlarla çıxış ediblər", https://azertag.az/xeber/Azerbaycan_ve_Turkiye_prezidentleri_metbuata_birge_beyanatlarla_chixis_edibler_YENILANIB_VIDEO-1663161

[3] Bağımsızlık Bildirgesi'nin tam metni ve ilgili maddeler için bkz: Ermenistan hükümetinin resmi internet sitesi, http://www.gov.am/en/independence/

[4] "Türkiye – Ermenistan Siyasi İlişkileri", Türkiye Dışişleri Bakanlığı resmî sayfası, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa

[5] Bkz, Dönemin TBMM Dışişleri Komisyon Başkanı Karman İnan'ın 68 Birleşim 28.2.2002 tarihli konuşması, *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 21, Cilt 78, Yasama Yılı 4, http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil4/bas/b068m.htm.

[6] "STATEMENT by H.E.Mr. Robert Kocharian President of the Republic of Armenia at the MILLENNIUM SUMMIT OF THE UNITED NATIONS" New York, September 7,

2000, http://www0.un.org/millennium/webcast/statements/armenia.htm

[7]Araz Aslanlı, **Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri**, Ankara, Berikan Yayınevi, 2015, s. 196-203.

[8] "Erdoğan tam garanti verdi, Bakü'nün şüphesi kalmadı", https://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/05/14/erdogan_tam_garanti_verdi_bakunun_suphesi_kalmadi

[9] "Türkiye Büyük Millet Meclisi Basın Açıklamaları", https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=94783